

СУЧАСНЕ ЄВРОПЕЙСЬКЕ РОЗУМІННЯ СТРУКТУРИ ВСЕЛЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Кобетяк А.Р.

кандидат філософських наук
доцент кафедри філософії та політології
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Житомир, Україна

Становлення структури Вселенського православ'я не вирішило питання погодження процедури утворення нової Помісної церкви. Надання Томосів і проголошення автокефального статусу новоутворених церков залишається нерегламентованим, навіть попри те, що в православ'ї існує власний церковний кодекс і наявна значна кількість історичних прецедентів утворення автокефальних інституцій. Досвід проголошення вже визнаних Помісних церков хоча й різний, але свідчить про неможливість утворення автокефальних церковних структур методом декларування наявного стану речей. Тобто Вселенський патріархат або ж Синаксис не може просто констатувати існування певної церкви як автокефальної. За відсутності самої концепції отримання такого статусу, Помісні церкви в минулому по-різному отримували загальноцерковне визнання. Звідси й виникає колізія, коли, з одного боку, об'єктивні факти свідчать про відсутність у нормах канонічного права процедури проголошення автокефалії, а з іншого, – суб'єктивні політичні причини, зокрема й протистояння Московського та Константинопольського патріархатів, впливають на розробку й підписання такого документа.

На нашу думку, насамперед необхідно дослідити проблему автокефалії (незалежної церкви) та можливості її набуття, адже структура Вселенської церкви не однорідна.

Окремо варто наголосити на ідеї територіально-політичного, а не національного принципу створення Помісних церков. Він свідчить, що сучасний стан Вселенського православ'я бере основу з перших віків. Саме в I–III ст. сформувалась структура православ'я, яка є незмінною сьогодні. Відповідно до розгляданого принципу християнство проповідує «байдужість» до національних ознак: в ідеальних умовах люди різних національностей, які проживають в певному місті, повинні бути членами однієї православної общини, що підкоряється одному єпископу. Тобто державно-адміністративний поділ є основою для церковного розмежування.

На протигагу територіальному принципу формування автокефалій професор О. Лотоцький уважав, що канони православної церкви передбачають автокефальний статус церкви для окремих незалежних народів. Коли створюється нова держава, де переважає православне населення, і просить надати автокефалію для її церкви, то відмовити в цьому згідно з канонічними нормами неможливо. Але неприпустимим є унезалежнення церкви розрізнених племен та національних меншин, які проживають у неправославній країні.

Тобто цілий церковний регіон повинен спочатку входити до складу церкви-матері. Так, можна зробити перший крок до проголошення автокефальних церков. Церква, що претендує на автокефальний статус повинна бути законною частиною материнської церкви до моменту свого відокремлення.

Саме в III–VIII ст., у часи розквіту Візантії, формується церковна структура в такому вигляді, який дійшов до нашого часу. Установлюється не лише основа віри із повним соборним та святоотцівським обґрунтуванням, а й сама церковна структура набуває завершених форм. Прості общини, засновані апостолами та їхніми найближчими учнями, переростають у потужні та розгалужені адміністративно підпорядковані патріархати із власною міжцерковною системою взаємодії. Зароджується теорія симфонії та двох мечів. Ієрархічна структура кожної з автокефальних церков викристалізовується в сучасну форму

існування: предстоятель – митрополії – дрібніші єпархії – місцеві парафії. Ієрархія набуває окреслених форм, які дійшли до сьогодні. Диптих повністю затверджується постановами Вселенських соборів, правила яких незмінні та вічні. Після VIII ст. через воєнно-політичні обставини значення Константинополя дещо зменшується. Наступає період хрестових походів. Рим усе більше претендує на гегемонію в християнському світі. Лише після 1054 р. Константинополь остаточно утвердився на першій позиції загальноцерковного диптиха.

В історії Вселенського православ'я необхідність повної офіційної згоди материнської церкви для «народження» дочірньої, неодноразово ставала на заваді швидкого визнання та «законного» формування нового церковного інституту. Більшість сучасних Помісних церков виборювали право на власну незалежність [4, р. 54].

Поняття «автокефалія» починає використовуватися в часи Вселенських соборів. У церковному праві епохи Візантійської імперії вживали не іменник «автокефалія», а прикметник «автокефальна». А замість того щоб позначати автокефальні церкви, позначали автокефальність Предстоятелів, а вже звідси витікала й незалежність очолюваної ним церкви [2, с. 62].

Прикладом впливу держави на церковне життя є штучне об'єднання східного і західного обрядів у єдину церкву, яке розпочалося з Толедського собору. Саме з цього часу єдність церков почала ґрунтуватися не на доктринальному рівні, а на рівні державного регулювання. У Візантії влада була категорично проти церковних конфліктів на території імперії [3, с. 37].

Після великого розділення церкви на Східну та Західну інститут пентархії зменшився до чотирьох патріархів. Константинополь посів перше місце в диптиху, яке стало вакантним після розриву з Римом. Відповідно, у списку посунулися й інші церкви, а тому одне місце залишилося не зайнятим. Офіційно його так і не вдалося посісти жодній церкві, хоча претендентів було багато: Мцхетський (грузинська) католикосат, Тирновська (болгарська), Печська (сербська) та Московська (російська) патріархії, а також Кіпрська та Охридська (сучасна Македонія) архієпископії. Лише в наш час до пентархії почали залучати Кіпрську церкву, яка була заснована в період Вселенських соборів, хоч вона й не має статусу патріархату. Зауважимо, що в греків існує теорія про «давні» і «нові» автокефалії, статус яких є відмінним саме завдяки авторитету Вселенських соборів. Саме тому болгари виносили питання затвердження нових автокефалій на Всеправославний собор, щоб подолати цю дистанцію [1, с. 361].

Православна церковна традиція, яка була закладена апостолами та набула виразних рис у період Вселенських соборів, формувалася упродовж двох тисяч років. Однак у сучасних реаліях цей процес потребує політичного переосмислення. Упродовж усієї історії функціонування церква була змушена пристосовуватися до умов співіснування з державою, від якої вона залежала. Підпорядкованість Церкви виражалася через адміністративно-політичний поділ, що формувався за Візантійським зразком. Згодом політична складова посіла вагомє місце в церковному житті. Формування великих провінцій та виділення їхніх столиць зумовило заснування нових церков, наділених автокефальним статусом. Перші незалежні церковні утворення були сформовані завдяки підтримці імператора та керівників державних митрополій.

Підсумовуючи відзначимо, що у православ'ї історично утвердилася Візантійська модель церковної адміністрації. Початок цьому було покладено ще на ранніх Помісних і Вселенських соборах церкви. Організаційні форми церковного управління були затверджені й кодифіковані в церковному законодавстві як офіційні правила. Останні також доповнюються давніми, звичаєвими (неофіційними) правилами, які в сукупності з кодифікованими утворюють базову складову інституційного оформлення церковної ієрархії. Церковне законодавство визнавало й кодифікувало політичну форму організації та управління, яка вже існувала. Відсутність єдиного наднаціонального координаційного управлінського органу, який би визначав функціональну спроможність реалізації автокефального устрою церкви призвів до конкуренції між Помісними церквами й великої

кількості прецедентів політичного впливу сильних держав на загальноцерковну ситуацію. З одного боку, Церква могла сама вирішувати церковні питання, з іншого, – державна влада почала регламентувати церковне життя на своїй території. Автокефалія стає новим інструментом дипломатії. Кожна держава, яка хотіла мати незалежну церкву, повинна була звертатися до імператора. Особливо це стало помітно в стосунках Візантії з Балканськими країнами (Болгарія, Сербія), де питання автокефалії неодноразово було наріжним каменем політичних відносин. Варто відзначити, що церковна автокефалія стає невід’ємною рисою незалежної держави, котра забезпечувала їй політичну самодостатність.

Список літератури:

1. Говорун С. Теоретичні засади православної еkleзіології у її історичному розвитку : дис. на здобуття наук. ступеня д. філософ. наук спец. 09.00.14. Київ, 2019. 623 с.
2. Зізіулас Й. Буття як спілкування. Дослідження особистісності і Церкви. Київ: Дух і літера, 2005. 276 с.
3. Рибачук М., Кирюшко М., Смирнов С. На перехресті політики і релігії. Віче. 1998. № 9. С. 35–38.
4. Sanderson C. W. Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church. University of Maryland, College Park, 2005. 196 p.